

Török Balázs

Hírbe hozott iskolák

Az iskolai agresszió és a média

Az országos médiumokban 2008 után nagy számban megjelent iskolai agressziós esetek hozzájárultak ahhoz, hogy az iskolai agresszió jelensége az oktatáspolitikai és a politika előterébe kerüljön, majd meginduljon a megoldások keresése. A folyamat velejáráója volt, hogy az iskolákban történt erőszakos cselekedetek hírére a médiumok gyakrabban jelentek meg az iskolákban. Kutatásunkban tizenkét történet alapján bemutatjuk a médiumok és az oktatási intézmény kapcsolódásából adódó helyi kockázatokat: a személyiségi jogok védelmének nehézségét, az időnként érvényre jutó hírterjesztéseket – különösen a bulvármédia jelenléte esetén –, a társadalmi törésvonalakat aktiváló hírközlések következményeit, vagy a tanulók hosszú távú érdekeit mellőző információgyűjtési módokat.

1. A KUTATÁSRÓL

A 2012 tavaszán megvalósított kutatásban igazgatói interjúk készültek olyan intézményekben, melyekben iskolai agresszióval kapcsolatos rendkívüli esemény történt. A beszélgetések lehetőséget biztosítottak arra, hogy feltárjuk, az intézményvezetők miként tekintenek vissza arra az időszakra, amikor iskolájuk a média által bemutatott események következtében az országos és a helyi nyilvánosság erőterébe került. Az interjúk beszélgetések során kérdéseink nem az elhíresült eseményekre vonatkoztak, hanem a hírekbe kerülés folyamatára és annak helyi, intézményi szinten észlelt következményeire.¹

A kutatás elemzési keretének kidolgozásában Pierre Bourdieu médiaelméleti és Niklas Luhmann rendszerelméleti írásait használtuk fel (BOURDIEU 2001) (LUHMANN 2008; 2009). Mivel az elemzési keret bemutatása jelen tanulmányban nem kaphatott helyet, a tartalmi rövidítés azzal a következménnyel járt, hogy a média és az iskolák viszonyrendszerét jelen írás kiegyenlítetlenül ábrázolhatta, előtérbe helyezve az oktatási intézmények érdekeit, érzékenységét. Ezért kiemeljük, hogy a média nélkülözhetetlen szerepet játszik abban, hogy a társadalomban kirajzolódjanak azok a morális feltételek, „amelyek mellett a személyek tisztelhetik, illetve megvethetik egymást és önmagukat.” (LUHMANN 2009, 99) Bár a modern társadalomban senki és semmi nem képes erkölcsi alapelveket (normákat) társadalmi szinten elfogadtatni, a média a normaszegések – így az iskolai agresszió – bemutatásával

¹ A kutatás megkísérelte az intézményeket tipizálni annak megfelelően, hogy miként reagáltak a tudósítók megjelenésére, és arra, hogy helyet kaptak a hírközlések szelektív valóságképében.

mégiscsak alkalmat ad arra, hogy emberek cselekedetei megbecsülésre vagy megvetésre méltónak tűnjenek. A média – a tisztelet és megvetés differenciáját kihasználva – igénybe veszi a morális kódrendszert. „A tömegmédiának ennyiben fontos szerepe van az erkölcsök megőrzésében és újratermelésében.” (LUHMANN 2008, 41-42). A médiának a moralitás újratermelésén túl lényeges szerepe van az intézmények működés módja feletti társadalmi kontroll fenntartásában is. Az iskolákat érintő, vagy éppen az iskolák által generált problémák egyaránt a média révén kaphatnak olyan mértékű közfigyelmet, ami cselekvésre ösztönzi a döntéshozókat. Nagy mértékben az iskolai agresszió médiabeli visszhangjának köszönhető, hogy a parlament a 2010-es kormányváltást követően jogszabállyal erősítette meg a pedagógusok védelmét.²

1.1 A vizsgált esetek

A kutatás során összesen tíz igazgatói interjú készült. A helyszínek kiválasztásakor két szempontot vettünk figyelembe. Az egyik, hogy az intézményhez kapcsolódó eset kerüljön bemutatásra legalább egy országos médiumban. A másik, hogy az interjúkészítés időpontjában az eset legalább egy éve lezárult legyen. Ez utóbbi kritérium alkalmazásának az volt a célja, hogy a múltbéli esemény felidézése minél kevésbé járjon együtt az interjúalanyok érzelmi érintettségével. A kutatás keretében készült tíz intézményi interjú során összesen tizenkét iskolai agresszióval kapcsolatos ügyben kérdezhettük az intézményvezetőket. Az esetek jellege nem befolyásolta a kutatást: hét esetben tanulók közötti agresszió kellett fel a média figyelmét, három esetben szülő bántalmazott pedagógust, egy esetben tanuló sértegette tanárát, illetve egy másik alkalommal „idegenek” inzultáltak az iskola egyik tanulóját. Az ügyek közül három az iskola területén kívül zajlott, kettő az intézmény bejáratának közelében, míg a többi eset az iskola területén történt. Az esettípusok áttekintéséből látható, hogy jellemző agressziótípusok maradtak ki a vizsgálatból, azonban az elemzés a média működés módját és annak iskolai hatásait vizsgálja, ebből a szempontból pedig másodlagosnak tekinthető, hogy az agresszív esetek kiknek a részvételével jöttek létre (1. táblázat).

Az esetekről hírt adó médiumok körében egyértelműen megfigyelhető volt a kereskedelmi csatornák és a bulvárlapok dominanciája. Ennek hátterében a közmédiumok eltérő funkciója és finanszírozási struktúrája áll.³

2 BTK 230.§.(1) Megállapította: 2010. évi LVI. törvény 5. §. Hatályos: 2010. VII. 23-tól.

BTK 230.§.(2) Megállapította: 2010. évi LVI. törvény 6. §. Hatályos: 2010. VII. 23-tól.

3 A közmédia működhet úgy, hogy kevésbé épít a hírek bombasztikus jellegére, irritációs hatására. (Az „irritáció” fogalmát Luhmann használta a társadalmi rendszerek egymásra hatásának tanulmányozásakor. (Luhmann 1980) A fogalom az evolúciós elméletből ered, ahol két önálló rendszer kapcsolódását az ingerlés és az ingerelhetőség biztosítja. A médiával kapcsolatban az irritációval azt fejezte ki, hogy „tömegmédiák normálissá teszik az újdonságokat” (Luhmann 2008, 31)).

1. TÁBLÁZAT: A vizsgált esetek áttekintése						
Jelleg	Érintettek	Intézkedés	Idő	Médium ⁴	A média számára első információ forrás	Település
Tanulók verekedése iskolán kívül	9. évf. tanulók (2)	Rendőrség	2010	RTL, TV2, RTL internetes oldal	Interneten megosztott videó	Tokaj
Tanuló tanárát és tanártársait erőszakosan provokálta	8. évf. tanuló (1)	Rendőrség Bíróság	2008	RTL, TV2, MTV	Rendőrség	Szikszó
Videó felvételen tanulók bántalmazzák egymást	Középiskolás tanulók	Rendőrség	2010	RTL, TV2, MTV	Rendőrség	Szekszárd
Idegenek lépnek az iskolába és tanórán inzultálnak egy tanulót	Idegen és tanuló (1)	Rendőrség	2009	RTL, TV2	Rendőrség	Szekszárd
Iskolán kívül roma tanulók lánycsoportja bántalmaz egy nem roma lányt	Roma tanulók (7), nem roma tanuló (1)	Rendőrség (szülői feljelentés alapján)	2010	TV2, Blikk, M1 vagy Duna TV Nógrádi Hírlap, Blikk	Rendőrség vagy szülő	Pásztó
Tanulók verekedése (térdrel okozott arcsérülés)	9. évf. lány tanulók (2)	Orvos, Rendőrség	2010	Kelet-Magyarország, RTL, TV2, városi TV, megyei TV, Kölcsey TV, Blikk, Sztori,	Orvos, rendőrség, helyi lap	Nyíregyháza
Szülő és lánya gyermekének tanárát tanulók jelenlétében tettleg bántalmazza	Szülő, 17-18 éves lánya, tanárnő	Rendőrség	2010	TV2, RTL, Kelet-Magyarország internetes oldala	Nem tudják, feltehetően valaki betelefonált médiumhoz	Mándok
Két fiú tanuló verekedése (arccsont sérülés)	Középiskolai tanulók (2)	Kórház, Rendőrség Fegyelmi tárgyalás	2009	TV2, Kiszárd	Kórház, újság.	Kapuvár
Szülő megüt tanítónőt	Szülő, tanárnő	Rendőrség	2010	Minden helyi, sok országos, 30-nál több médium	Rendőrségi szóvivő	Hódmezővásárhely
Tanárnőt szülő bántalmaz az iskola kapujában	Szülő, tanárnő, 9. évfolyamos tanulók (2),	Rendőrség,	2010	Helyi média, RTL Klub, TV2, Blikk, újságok, Debrecen televízió, Alföld televízió	Rendőrség, MTI	Debrecen
Két diák megverte egy diáktársukat az iskola bejáratánál	8. évf. tanulók (3)	Mentők, rendőrség	2011	Rába-közi Szuperinfó, győri Kiszárd online mellékelete, RTL Klub, TV2, helyi TV társaság, Csornai Csatorna, Magyar Hírlap, Blikk	Rába-közi Szuperinfó, szülő sajtómunkás, Kiszárd az online mellékelete	Csorna

4 A médiumok a következő műfajokat használták: képes riportok, telefonos interjúk, újságcikkek, közlések online kiadványokban, internetes video megosztás.

Az egyes médiumok működésük során kialakították a maguk műsортípusait és műsorstruktúráját. Az iskolai agresszióval kapcsolatos esetek ezért jellemzően a rendkívüli események – társadalmi normasértések – bemutatására elkülönített témablokkokban kaptak helyet. A média rendszerén belül ezek a műsorok szenzációkra vonatkozó hírkínálatot reprezentáltak.

2. A MÉDIAFIGYELEM ISKOLAI HATÁSAI

A médiában közölt hírek a média valóságkonstrukciójának termékei. A hírek ismertetését megelőzően a média szelekciós elvek alkalmazásával dönt arról, hogy milyen mondatokat hallhatnak vagy nem hallhatnak a hírfogyasztók. A szelekció egyedi, csak az adott médiumra jellemző valóságkonstrukciót eredményez. A következőkben a média működésének az oktatási intézmény napi gyakorlatban megragadható hatásait mutatjuk be, alapul véve a kutatásban készült interjúkat. Kitérünk a média információgyűjtési módszereire, és bemutatjuk, hogy a hírbe kerülést követően milyen jellemző reagálási formákat alakítottak ki az intézmények.

2.1 A megszólalók

A média legitimitását növeli, ha a nézők, olvasók bíznak a híryanagok hitelességében és objektivitásában. A helyszínen készült tudósítások alkalmasak arra, hogy a nézőkben/olvasókban az első kézből tájékozottság képzetet keltsék. Az iskolai agressziót prezentáló esetek figyelemfelkeltő ereje fokozható azzal, ha az illetékes hatóságok részéről megfogalmazott hivatalos és tárgyyszerű nyilatkozatokon túlmenően a szemtanúk, az érintettek megszólalásai is adásba kerülnek. A médiumok ebből következően arra törekcsenek, hogy az ügyek közvetlen érintettjei és szemtanúi közül megszólaltassanak néhányat. E törekvésnek megfelelően hír lehet az is, ha valaki nem kíván megszólalni.

Az igazgatókkal folytatott beszélgetések alapján az derült ki, hogy az iskolák esetében az interjúalanyok megválasztása, illetve az interjúban elmondottak „vágott” megjelenítése problémaforrássá válhat. Több esetben előfordult, hogy kiskorú személyt a szülők beleegyezése nélkül nyilatkoztattak. Akadt olyan eset, ahol az igazgató a kiskorú nyilatkoztatásáról értesülve feljelentéssel fenyegette a felvételt készítő médiumot – így érte el, hogy a tanuló megszólalása ne kerüljön adásba. Egy másik iskolában az egyik bulvár lap szerkesztőségével egyeztetett az igazgató telefonon azzal a céllal, hogy védje a sértettek személyiségi jogait. Sikertelenül, ugyanis

„nem mondtunk neveket, szigorúan tartottuk magunkat ahhoz, én is és a kollégáim is, hogy se az elkövetők, se a sértett neve nem kerül ki tőlünk. Ők megoldották mégis, az iskolába kiküldtek riportert, aki a gyerekeket megszólítva, kérdezve, pillanatok alatt megtudta a neveket, és onnantól kezdve a szülőket is elérte. És ott láttam olyat, hogy a szenzációhajászás volt a lényeg, és nem volt érdekes az, hogy a tények micsodák.”

A nyilatkoztatás a riporterek számára természetes, azonban a megszólalók többsége számára jelentős stresszhatást idéz elő. Az egyik intézményben, amikor az igazgató a TV-stábot felvezette az osztályterembe, a következő történt:

„... amikor benyitottam egy terembe, hogy mondjam, gyerekek, [a TV munkatársai] szeretnének néhány vágóképet csinálni, akkor egyszerűen kivonult az osztály.” (A szóban forgó eset sajátossága volt, hogy az intézmény és egyes médiumok között némileg ellenséges viszony alakult ki a korábbiakban.)

Egy másik alkalommal a média-nyilatkozat utólagosan egyéni, személyes frusztrációt váltott ki a tanulóból, miként az igazgató felidézte: *„jött hozzám sírva a kislány, hogy ne haragudjunk, elnézést kérek, de hogy csak [arra kérték] egy picit beszéljen, és aztán ráadásul úgy összevágta az interjút, hogy aztán sírva jött, hogy nem így mondta el ő ezt a dolgot.”*

Megint más intézményvezető pedagógiai megfontolások alapján jelezte veszélyesnek és károsnak az őket megkereső bulvárlap hírvadászainak újbóli megjelenését. A bulvárlap egy régen lezárt ügy újbóli felmelegítését tervezte. Az igazgató állítása szerint a tanuló jövőjét befolyásoló hatása lehet a médium kezdeményezésének: *„Ha ezt most megint előhozzuk, akkor [...] el fogom veszíteni ezt a gyereket. Nem fogom tudni még egyszer így visszahozni. És nekem az nem éri meg, hogy az újság, vagy akárki, mit gondol erről. Mert ők nincsenek itt nap, mint nap, [...] nekem mindent figyelembe kell venni.”*

A média megszólalási lehetőséget kínál a nyilatkozatra felkért személyek számára. Kulturális attitűdtől, műveltségtől, sőt egyéni vérmérséklettől is függ, hogy a kamera és a mikrofon jelenlétét az érintettek milyen módon kezelik. A kevésbé iskolázottak, az alacsonyabb önkontrollal rendelkezők, illetve az érzelemvezérelt önkifejezésre hajlamosak esetében kockázati tényezőt jelent, hogy a médiumok a megszólaltatás címén egyfajta „előadásra” ösztönzik őket.⁵ Az igazgatók az érintettek kihasználását és a közvélemény manipulálását látták abban, hogy alacsony önkontrollal rendelkező, józan ítéletalkotásra képtelen embereket nyilatkozattételre ösztönöztek. Az egyik vezető kereskedelmi tévécsatorna kivonult oda, ahol az

„etnikum él, összeszaladtak, és akkor természetesen mindenki mondta a magáét, hogy megérdemelte [a tanár a verést], meg bár többet [kapott volna] ... szóval teljesen ellenkező hatást fejtett ki ott. Mert ugye szerepelni vágyó, akarom személyek meggondolatlanul, alaptalanul, tények ismerete nélkül hazugságokat állítottak.”

⁵ A médiafigyelem „forgatási helyzetet” teremt. Az interjúkészítő, a kamera és mikrofon jelenléte akár dehonesztáló módon is befolyásolhatja a megszólítottak viselkedését, gondolkodását. A jelenség – a kereskedelmi média show műsorainak mintáit követve – szórakoztató műfajjá vált a Youtube csatornáin. Lásd többek között: <http://t7.hu/0405>.

Egy másik eset arra mutatott rá, hogy a híryanag irritáló hatását erősíteni szándékozó médium nemcsak a konfliktusban álló felek közötti ellentét elmélyítését érte el tudósítói tevékenységével, hanem az eljárás alá vonás veszélyének tették ki azokat, akik a kamera és a mikrofon előtt tényellentétes állításokat fogalmaztak meg. Nyilatkozatuk a későbbiekben vizsgálati eljárás alapját képezhette, miként az egyik intézményvezető be is számolt ilyen esetről:

„az anyukát behívtam, aki [a TV-ben] ellenem nyilatkozott, akkor bejött a rendőrség képviselője is, megkérdeztem, hogy mit mondott? Mondom, fedi ez a valóságot? «Nem». Így egy az egyben kijelentette ezt, tanúk előtt. Tudja, mi ennek a következménye, azért a rendőr is mondta. Erre ő, hogy «büntessen meg, nyugodtan, semmim nincsen!» Rögtön ezt mondta az anyuka, hogy ő neki nincs semmije se, a két kezem van, aztán akkor mit vesz el tőlem.”

Az agresszív cselekményekben sértetté vált pedagógusok közül többen is voltak, akik a média okozta stressztől való félelmükben elzárkóztak a megnyilatkozástól. Akadt olyan, aki a stressz csökkentése érdekében az ügyére vonatkozó híreket sem nézte a televízióban, illetve volt olyan is, aki megállapodott igazgatójával, hogy az őt kereső riportereket, újságírókat az igazgató tájékoztatja. Az igazgatók láthatóan fontos szerepet játszottak abban, hogy személyes és azonnali támogatást nyújtsanak azoknak a pedagógusoknak, akik a média által uralt kommunikációs helyzetekben nehezebben tájékozódtak.

„Ez a kolléganő például leblokkolt, ugye eleve olyan lelkiállapotban volt, leblokkolt, szóval kellett egy kis segítség neki a kommunikációban, hogy ezt hogyan tudjuk kezelni.”

Természetesen az igazgatók között is volt olyan, aki számára jelentős lelki terhelést okozott az iskolai agresszióval kapcsolatos eset, és az ahhoz kapcsolódó híráramlás. Az egyik ügy történetéhez tartozott, hogy utólagosan magát az igazgatót is megfenyegették. A legszerecsébb helyzetben azok az intézményvezetők voltak, akik a média kezelésére azonnali külső vagy belső támogatást kaphattak. Intézményvezető kollégáik telefonjai, a települési iskolák igazgatóinak sietve összehívott megbeszélése, az önkormányzat PR szakembereinek bevonása, a szülők és/vagy tanulók szolidaritás megnyilvánulásai vagy az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézettől érkező szakértők voltak azok a támogatási formák, melyek az intézményvezetők előnyére váltak.

Az interjúalanyok számára – beleértve az igazgatókat is – korlátozott lehetőségek álltak rendelkezésre nyilatkozataik utólagos kontrollálására. A beszámolóknak többsége azt jelezte, hogy nem volt lehetőségük adásba kerülés előtt megismerni és kontrollálni a híryanagot. Néhányan ugyan jelezték, hogy kérésükre megmutatták – e-mailben elküldték vagy telefonon beolvasták – a híryanagba vágott szövegrészleteket, azonban időszerűségükben ezek módosítására aligha lett volna lehetőség.

Akadt egy olyan eset is, ahol az intézményvezető előre rögzítette a nyilatkozattétel feltételeit. Vágatlan közlést kért, és kapott is negyven másodpercnyi vágatlan nyilatkozási

időt az egyik kereskedelmi tévécsatornától. Megszólalásának szövegét előre megírta és egyeztetette a helyi polgármesterrel. Az adásba kerülés előtt telefonon tájékoztatást kapott a tévétől, amiből az derült ki, hogy egyetlen kiragadott – és így megtévesztő – mondatot fognak idézni nyilatkozatából. A médiumtól kapott tájékoztatás ez esetben sem jelentette a módosítás lehetőségét, hiába kértek helyreigazítást.

2.2 Intézményi hatások

Az iskolai agresszióval kapcsolatos ügyekben kialakuló országos médianyilvánosság intézményi kezelése eltérő módokon történt a különböző iskolákban. A folyamatok alakulásában meghatározó szerepe volt annak, hogy az iskola és az egyes médiumok milyen jellegű kapcsolatba kerültek egymással a nyilvánosságra került ügy kapcsán. Néhány esetben megfigyelhető volt, hogy az ügy nyilvánosságra hozatalában, jelentőségének megítélésében valamely médium kezdeményező szerepet játszott. Az ily módon nyilvánosságra került esetekben az adott médium és az intézmény között ellenérdekeltség alakult ki. Az érintett intézményvezetők egyfajta „beavatkozásként” fogták fel a média információszerzését, a médiumok pedig – mint hírgazdák – egyfajta „ügyészi”, „érdekvédelmi” szerepkörbe kerültek.⁶ A kutatás során láthatóvá váltak olyan esetek, melyekben maga a média játszott szerepet az ügy-generálásban. A szenzációtermelés kényszerének hatása alatt működő kereskedelmi médium váltotta ki egy, a korábbiakban már lefolytatott rendőrségi eljárás újraindítását és a korábbi helyzetértékelés megváltoztatását. Az érintettek a történeteket mint az ügy mesterséges felnagyítását értékelték.

Másként alakult az iskola és média kapcsolata ott, ahol az iskola bejelentésére hatósági – rendőrségi – vizsgálat indult az agressziós ügyben. A média erről közvetetten értesült a számára fenntartott szövívi információs csatornákon. A hatósági ügyismertetés szakszerűsége következtében az esetet a helyszínen firtató kérdések kevésbé irányulhattak az intézmények ellen. A hatósági ügyismertetés és ügykezelés tehát nehezítette, hogy egyes médiumok érdekvédelmi – „ügyészi” – szerepkörbe pozicionálják magukat. A tudósítások többnyire ilyenkor is a szenzációkeresés igényével készültek, ezért a „Hogyan történhetett ez meg?”, és a „Ki tehet róla?” morálisan izgató kérdésfelvetésben rejlő irritáló hatást a tudósítók nem hagyták kiaknázatlanul.

Az országos médianyilvánosságot követő intézményi reakciók alakulásában szerepe volt az ügyek jellegének is. Különösen azok az esetek kavarták fel az intézmények életét, melyek érintették a helyi viszonyok között érvényes társadalmi szegmentációt. Volt olyan eset, ahol a médiatudósítások felszínre hozták és *dinamizálták* az egyébként nyugvóponton lévő helyi társadalmi feszültségeket. Az egyik iskolában az agressziós ügyet követően a szülő azzal fenyegette az intézményvezetőt, hogy majd elmegy az egyik kereskedelmi csatornához.

⁶ Elemzéseiben Bourdieu a média ilyen jellegű aktivitásának kockázataira hívta fel a figyelmet: „az újságírók – teljesen jóhiszeműen és naivan, érdekeiknek (érdeklődésüknek), előfeltevéseiknek, észlelési és értékítéleti kategóriáiknak, tudattalan elvárásaiknak engedelmessé – a valóság illúzióját keltik, és úgy hatnak a valóságra, hogy e hatásokat senki sem akarta, s azok nem egyszer katasztrofálisak.” (Bourdieu 2001, 23).

A korábbiakban jeleztük, hogy az alacsony önkontrollal rendelkező személyek a média-nyilvánosság révén veszélybe sodorhatják magukat. Megszólalásaikkal tovább élezhetik a társadalmi ellentéteket, ha úgy vélik, harciasságuk felkelti valamely médium figyelmét, és annak későbbi „támogatásával” számolhatnak.

Az intézményi hatások elemzésekor megfigyelhető volt annak a következménye, hogy a média mint rendszer, mélyen tagolt versenyszféra-ként működik (BOURDIEU 2001, 25). A hírek ismertetésének módozatai alapján a médiumok versenyben állnak egymással. Az egyes médiumok eltérő előítélet sémákat alkalmaznak az ügyek bemutatása során, versengésük többek között a tudósítások stiláris elemein alapszik. A közvetítés módjában sokszor csupán árnyalatnyi különbségeknek van jelentősége, de éppen ez az, ami az egyes médiumokat sajátossá tesz. A versengésből következik, hogy ugyanarról a hírről minden egyes médiumnak önálló, saját stílusú tudósítást célszerű készítenie, ha fenn kívánja tartani különbségét más médiumoktól.

Az intézményvezetők oldalán ez azzal a következménnyel jár, hogy többször is el kell mondaniuk ugyanazt, mert a médiumok esetenként sorban állnak az intézmény kapujában. A tudósítások közötti árnyalatnyi különbségeket a nézők többnyire nem érzékelik, hiszen nem figyelnek egy időben több hírcsatornát. A hírszerkesztők azonban szemmel tartják és értékeli egymás híryanagait. A kutatás során találtunk olyan esetet is, ahol a médiumok közötti rivalizálásba az oktatási intézményt is megkísérelték bevonni. Az eset jellemzője volt, hogy nem hatóság, hanem egy országos kereskedelmi médium játszott tényfeltáró szerepet. A tudósítás elfogultsága megfelelt annak az általános folyamatnak, amit a „hírműsorokban tapasztalt bulvárosodási folyamatként” említenek az elemzésekben. (NMHH 2012, 4) Az oktatási intézmény pontosítást, helyreigazítást kért a hírgazda szerepét játszó csatornától, amely erre nem biztosított érdemi lehetőséget. Mivel a médiumok versenyben állnak egymással, érhető, hogy az intézményvezető értesítést kapott egy másik tévétől mint rivális csatornától. Eszerint a rivális csatorna elítéli, hogy a versenytárs manipulál a hírekkel, egyúttal felkínálja a lehetőséget annak, hogy élő adásában az igazgató elmondja a maga igazát. Az intézményvezető érezte, hogy az ügyre vonatkozó hírgyártást a továbbiakban a médiumok közötti verseny irányítja, ezért elzárkózott a megszólalástól. Ha megszólalt volna, olyan öngerjesztő folyamat indulhatott volna el, amelyben a médiumok egymással vitáznak. A szociológus Bourdieu ezt egymást tükröző tükörök játéknak nevezi, Niklas Luhmann pedig arra utal, hogy a média által kezelt témák gyakran egymásba kapcsolódnak, egymásra reflektálnak. (BOURDIEU 2001, 26) A leírt jelenségek tanulsága, hogy az oktatás oldaláról – iskolai szintről – a kereskedelmi médiát mint a szenzációkényszer nyomása alatt bulvárosodó, verseny alapú érdekharcnak kitett rendszert lehet felfogni.

7 Bourdieu megfogalmazásában: „versengés folyik, és (...) erőfeszítéseik jó része arra irányul, hogy apró különbségeket hoznak létre.” (Bourdieu 2001, 26).

2.3 Az intézményi reakciók

A kutatásban készült interjúk alapján megkíséreltük tipizálni az intézményeket annak alapján, hogy milyen módon reagáltak az országos médiumok jelenlétére, a hírekbe kerülésre. Az intézményi válaszok – reakciók – szelekción alapulnak, mint kiderült, korántsem minden megkeresésre vagy külső hatásra reagáltak az intézmények. Az interjúk alapján a következő három intézményi típust különítettük el a reakciók alapján:

1. A médiafigyelemre preventív módon reagáló intézmények

A médiát mozgósító esetet követően az intézményvezetés gyorsan és szervezeten reagált a helyzetre. Külső kommunikációjában tudatosan épített a hatóságok tájékoztató szerepére. Az intézmény a már korábban kialakult sajtókapcsolatait aktiválta, melyeken keresztül tájékoztatást adott a nyilvánosság számára. A folyamatok preventív kezelése megmutatkozott abban, hogy az intézményfenntartó mediareferensének bevonásával sajtótájékoztatót tartottak az ügyben, amelyre a médiumok széles körét meghívják. A sajtótájékoztató előnyösnek bizonyult abból a szempontból, hogy kiegyenlített kommunikációs helyzetet teremtett. A rendezvény gazdája kezdeményező és irányító szerepbe került, mivel a téma- és időmenedzselésen keresztül kontrollálhatta a folyamatokat. A rendelkezésre álló információkat egyszerre minden résztvevővel megosztották, majd az egyes médiumok kérésére egyedi interjúkban szükség szerint megismételték vagy kiegészítették. A körütekintően szervezett sajtótájékoztatót minden hatóság és érintett fél jelen lehetett, megszólalhatott. Biztosítható volt olyan szereplők képviselete is, akik valamilyen oknál fogva – például kiskorúság – nem lehettek jelen vagy valamilyen oknál fogva nem kívántak jelen lenni a rendezvényen. Az érintettek együttes jelenléte és a tényközlések szakszerűsége elejét vette annak, hogy az események eltérő elbeszélői változatokban váljanak hírré.

A preventív módon reagáló intézmények jellemzője, hogy belső kommunikációjukban is kezelik az agressziós ügyet. Egyaránt sort kerítenek a tantestület, a tanulók, a szülők gyors tájékoztatására, így azok első kézből szerzett információk alapján gondolkodhatnak tovább az eseményekről. Többnyire szakemberek – pszichológus – bevonásával oldják a komolyabb esetek keltette feszültségeket. A tanárok összehangoltan cselekszenek, ha szükséges, osztályfőnöki órákon értelmezik diákjaikkal a történeteket.

2. A médiafigyelemre passzív módon reagáló intézmények

A passzív módon reagáló intézmény fő jellemzője, hogy külső kommunikációjában átengedi a kezdeményezést a médiának. Ebből következően az intézmény reaktív szerepkörbe kerül a média hírgyűjtő kezdeményezései alkalmával. A médiumok az intézményvezetőnek és más érintetteknek feltett kérdésekkel gyűjtenek információkat. Az igazgatók helyzetét nehezítheti, hogy a kommunikáció kiegyenlítetlen, azt a média hírszükséglete vezérli. A médiumok minél több, részletesebb és pontosabb információ begyűjtését célozzák, azonban ezek többnyire

csak később állnak rendelkezésre, mert az ügyeket követő meghallgatások, vizsgálatok, eljárások időigényesek. A vezető gyakran kényszerül arról informálni a médiát, hogy nem adhat további információt, mert az ügyben a vizsgálat megkezdődött, és annak lezárultáig információstop lépett érvénybe. Egyes médiumok az információszükségletüket oly módon elégítik ki, hogy szemtanúkat szólaltatnak meg, és az úgryról vélekedéseket tesznek közzé.

A nagyobb tapasztalattal rendelkező intézményvezetők esetében megfigyelhető volt, hogy nyilatkozattételeiket feltételekhez kötötték. Előzetesen egyeztettek a fenntartójukkal, és csak akkor adtak interjút, ha az már hozzájárult a nyilatkozattételhez. (Ezek a vezetők általában mérlegelték a nyilatkozat megtagadásának lehetőségét is, és mindig az iskolájuk számára kevésbé kedvezőtlennek tűnő alternatívát választották.) Volt olyan intézmény, amely korábbi tapasztalatai alapján nem vállalt nyilatkozatadást bizonyos médiumok – jellemzően a bulvársajtó – számára. (Az ilyen döntéseket is mérlegelés előzi meg. Ha úgy vélik, hogy információ hiányában a bulvársajtó szélsőségesen hiteltelen interjúalanyokat kerítene, akkor – megint csak a kevésbé kedvezőtlen alternatívát választva – hajlanak a nyilatkozatadásra.)

„És az a fajta hallgatás, hogy a vizsgálat lezárulásáig nem nyilatkozunk, mert nincsenek tények...?”

Ezt mondja az ember, de akkor is akarnak tudni tényeket. Anélkül nem engedik el az embert, hogy valamilyen tényt ne adjunk meg. És az még mindig jobb, hogy ha én nyilatkozok, mint hogy a Pista bácsitól a sarkon háromszorosan kerített és a valóságtól is a legtávolabb eső információt szerezzék meg.”

Az intézmények passzív reagálását elsősorban a kereskedelmi televíziók és a bulvármédia hírszerzői hajlamosak kihasználni, ezért az intézményvezetőnek az ügyben érintettek – akár sértettek, akár elkövetők – jogainak a védelmére is fel kell készülnie. A bulvármédia agresszív hírszerzési technikái által keltett nehézségről több igazgató is beszámolt. Akadt helyszín, ahol rendre kellett utasítani az információgyűjtést végző riportert, mert nem tartotta kellőképpen tiszteletben a sértett személyiségi jogait.

„feltett olyan kérdéseket, illetve majdhogy nem utasított, hogy már pedig mutassam meg a tanárnőt tablón, akit megvertek, mert ugye nem akarta felfedni a személyes kilétét az ügynek a kapcsán. Megkereste minden média gyakorlatilag, [...] személyiségi jogokat, mindent sértene. Ha ő azt mondta, hogy nem, akkor ezt legyen kedves, és Ön is vegye tudomásul.”

3. A médiafigyelemre elzárkózással reagáló intézmények

A kutatás során megkérdezett intézményvezetők mindegyike azt állította, hogy a médiafigyelem az iskolája számára kedvezőtlen következményekkel járt. Bár a hírekbe kerülés előnytelennek tűnt az igazgatók számára, többségük úgy gondolta, hogy az iskolai agresszió témájának megjelenése a média híreiben indokolt. Volt, aki szerint fontos szerepet töltött be a média abban, hogy *társadalmi szinten felhívta a figyelmet az iskolák belső problémáira*, megoldási lehetőségek keresésére ösztönözte az oktatáspolitikát. A média autonómiáját tehát valamennyi intézményvezető elismerte, hasznos és szükséges dolognak tekintették a közvélemény tájékoztatását. Iskolájuk érdekeit szem előtt tartva azonban mielőbb igyekeztek kikerülni a média botránykrónikáiból, hírláncaiból. Állításuk szerint általában egy hét alatt zárul le a média hírgyűjtése, érdeklődése, voltak azonban olyan esetek, melyekben három hétig tartott az érdeklődés. Megjegyzendő, hogy az országos hírekbe kerülésnek hosszabb távú kedvezőtlen következményeit nem látták az intézményvezetők, így egyikük sem gondolta azt, hogy az iskolába jelentkezők számát a kedvezőtlen médiahírek érdemben befolyásolták volna.

Az elhúzódóbb – mintegy három hétig tartó – ügyek jellemzője, hogy létező társadalmi törésvonalakat érintettek. Etnikai ellentéteket aktiváló ügyek esetében a tényállás vitatottsága, vagy annak eltérő megítélése alapozta meg az ügy napirenden tartását. Hosszasabbnak mutatkoztak azok az ügyek is, melyben valamelyik médium lépett fel kezdeményező szerepben. Ilyenkor a médium munkatársai nem egyszerűen információkat gyűjtöttek, hanem az ügy médiatikus értelmezésének megteremtésével hatást kívántak gyakorolni az iskolára, a hatóságokra. A média kezdeményező (ügyindító) szerepben történő fellépése nem ritkán az intézmény ellenállását váltja ki. Természetes, hogy a médiafigyelemre védekező módon reagáló intézmény minimalizálni törekszik kommunikációs kapcsolatát a médiumokkal. A nyilatkozat adást, az intézményen belüli forgatást kerülik, a médiumok jelenlétét „zaklatásnak” tekintik. Az iskolában akár általános elégedetlenség is kialakulhat a hírkészítők irányában. (Volt, ahol ebben a tanulók azonos platformon álltak a tanárokkal.) A médiával való kontaktust kerülő intézményvezetők a tájékoztatást nem minden esetben tagadták meg, de ha nyilatkoztak, mondanivalójuk többnyire a hatóság részéről korábban kiadott hivatalos tájékoztatás ismétlésére korlátozódott. Voltak olyan igazgatók is, akik semmilyen nyilatkozatot nem adtak, tartva attól, hogy *„ha még nyilatkozunk is, akkor még nagyobb körítése van, és akkor [a média részéről] esetleg kiforgatják a dolgokat.”*

„Nálam volt a nagy ostrom, hogy de nyilatkozzak, én meg mondtam, hogy de nem. Nem nyilatkozom, mert folyamatban lévő ügyről semmit nem nyilatkozunk, és akkor ő [a riporter] nagyon megsértődve elment.”

2.4 Közösségi feldolgozás

A vizsgált intézmények egy részében a média érdeklődését valami szokatlan, rendkívüli esemény bekövetkezése váltotta ki.⁸ Természetesen ezekben az iskolákban a média zavaró jelenléte mellett maga az ügy – a rendkívüli esemény – is nehézségeket idézett elő. Ahol az iskola egyik tanárát bántalmazták, a tanárok gondolkodásában az efféle események előfordulási valószínűsége megnövekedett, legalábbis a korábbi időszakhoz képest. Frusztrációt és zavart idézett elő, hogy a normák kialakításán és betartatásán fáradozó intézményben a társadalmi együttélés alapszabályait érintő visszásság történt. Az eseményeket a tanárok, a tanulók és a szülők magukra és a közösségeikre vonatkoztatva értelmezték.

Az etnikai/kisebbségi törésvonalakat is érintő ügyben megtudhattuk, hogy „volt szülői közösség például, összeálltak – és ez [...] roma közösség volt –, akik azt mondták, hogy ők kiállnak az iskola mellett, és hogy ha kell, akkor még tüntetést is szerveznek.” A tudósításban és hírgyűjtésben érdekelt médiumok képviselői, akik a helyszínen megjelentek, többnyire nem érzékelték, hogy az intézmény tanár- és diák-közösségei az ügy feldolgozási, értelmezési fázisában vannak. A médiától származó olyan kérdések, melyek a tanárok felelősségére vonatkoznak, melyek azt firtatják, hogy ki és miben hibázott, tovább növelhetik a rendkívüli esemény keltette feszültséget.

Az igazgatók többsége érzekelte a történetek feldolgozásának szükségességét, ezért a médiumok kiszolgálása mellett nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy az intézmény belső nyilvánosságának fórumain lehetőséget teremtsen az ügy megbeszélésére és a teendők megfogalmazására. A tanárok hasonlóképpen jártak el, amikor a tanulóiknak az osztálytermi foglalkozások alkalmával részletes tájékoztatást adtak, válaszoltak kérdéseikre, megnyugtatták őket. Kiemelten fontos szerepe volt a sértetteknek és az agresszoroknak – legyenek azok szülők, tanulók vagy tanárok –, mert az ő helyzetértékelésük nagyban befolyásolta a belső nyilvánosságban terjedő híreket. Különösen ott tartott hosszú ideig az események feldolgozása, ahol az eset a létező társadalmi szegmentáltságot érintette. Az egyik tanár-bántalmazási esetet követően – mint az igazgató elmondta – „az elkövetők részéről nem volt megbánás, és [...] ez a diákokat is megosztotta.” Mint az igazgató elmondta, a társadalmi törésvonal egyik oldalán álló gyerekek közül néhányan fenntartották, „hogy bizony-bizony meg kellett verni [a tanárt], én még adtam volna neki. Tehát [...] jogos megtorlásnak veszik. Ilyen szempontból ennek nem volt rögtön vége, mert ugye ezeket a dolgokat itt nekünk folyamatosan helyre kellett tenni.” Megfigyelhető volt, hogy az események értelmezése és közösségi megvitatása szerepet játszott a későbbi hasonló események megelőzésében is. Egyes angolszász oktatáskutatási eredmények szerint az agressziós ügyek megvitatása az iskolai agressziót hatékonyabban csökkenti, mint a büntetések alkalmazása vagy kilátásba helyezése (JOHNSON, BURKE és mások 2011, 339).

⁸ Voltak olyan intézmények is, ahol a média által felkapott ügyet a tanárok valójában nem tekintették rendkívülinek. Hogy pontosan mi számít szokványosnak és mi rendkívülinek az az értelmező közösségtől függ. A helyi szokásrend, a jogszabályok, és a média értelmezési eljárásaiban eltérő lehet, hogy mit kereteznek agresszióként.

Működési és szabályozási változások

Az intézmények szervezetként működnek, így a rendkívüli események okozta hatásokat nem csak kommunikációban, hanem a szervezeti és működési szabályaik változtatásával is képesek kezelni. A vizsgált iskolák eltérőek voltak abban a tekintetben, hogy az agresszióval kapcsolatos esemény hatására mennyiben változtatták működési rendjüket, szabályukat. Az iskolák egy részében az igazgató szerint nem okozott szabályzatváltoztatási kényszert a rendkívüli esemény. Ahol illetéktelen személyek léptek az iskola területére, ott megfigyelhető volt, hogy erősítették a portaszolgálatot, vagy felgyorsították a korábban tervbe vett kamerarendszer telepítését. (A kamerarendszer kiépítését eredetileg nem rendkívüli esemény miatt határozták el.) A folyosói agresszió csökkentésére egyes iskolákban a folyosóügyelet megerősítését tartották célravezető megoldásnak, ami egybevág azokkal a kutatási eredményekkel, melyek szerint az ismerős személyek jelenléte a tanulók látókörében hatékonyan csökkenti az agressziót (VIENO, GINI és mások 2011).

2.5 A közösségi médiumok szerepe

Az igazgatókkal folytatott interjúk beszélgetések során megkíséreltük felmérni a közösségi médiák terjedésének iskolában megfigyelhető következményeit. A vizsgálati helyszínek közé tervszerűen beválasztottunk két olyan esetet is, ahol a tanulók által készített mobiltelefonos videofelvételek alapján indultak az iskolai agresszióval kapcsolatos ügyek. Mobiltelefonnal rögzített felvételek az internetes közösségi hálózatokon kerültek megosztásra, vagy egy informátoron keresztül közvetlenül jutottak el valamely médiumhoz. A beszélgetésekből kiderült az is, hogy mind a hatóságok, mind a médiumok információgyűjtéssel foglalkozó munkatársai rendszeresen pásztázzák a nyilvánosan elérhető online tartalmakat, céljuk az agresszióval kapcsolatos cselekmények felkutatása. A média által fellelt agressziós tartalmak nyilvánosságra hozatala és „kivizsgálása” kapcsán a korábbiakban már kifejtettük, hogy ilyen esetekben az esetfeltáró médiumok sajátos ügyindító/jogvédő szerepkörbe kerülnek. Átmeneti szerepkör bővülésük érinti az oktatási intézmények és az ügyindító médiumok közötti kapcsolat alakulását is.

Az intézményvezetők beszámolóí szerint a közösségi médiumok közölnék az iskolával kapcsolatos kifogásolható tartalmakat, ennél azonban fontosabbnak tartották azt megemlíteni, hogy a tanulók között a közösségi médiumokon folyó kommunikáció szerepet játszik az iskolai agressziós esetek előkészítésében. A közösségi médiumon elkövetett verbális agresszió megteremtheti azokat a feltételeket, amelyek később, az iskolai személyes találkozások alkalmával a tanulók közötti agresszióhoz vezetnek.

Hasonló kockázatot jelenthet a mobilkamera, ami lehetővé teszi, hogy egy tanuló „bombasztikus előadás” révén növelje népszerűségét a közösségi megosztó portálokon. Az online terjedő felvételek tartalma és megformáltsága jelzi, hogy készítőik a média értékelési elveit veszik át. A cyber-közösségi lét a látogatottságtól függ. A tartalmakat a feltöltők annak megfelelően szelektálják, hogy miként hatnak a nézettségi indexre, ez ad indokot a ve-

rekedések, állatkínzások, balesetek „hidegvérű” rögzítésére és prezentálására. A tanulók – követve a média sémáit – a jelenlétükben folyó agressziós cselekmények „rendezői” és „nézői” szerepkörében jelennek meg. A kutatás jelezte, hogy néhány tanuló tudatosan vállalja agressziót tartalmazó helyzetek megteremtését és azok képi rögzítését. Az iskolának szerepéből adódóan problematizálnia kell azokat médiából eredő sémákat, amelyek a társadalomban meglévő agressziót és agressziós potenciált erősítik. Az oktatási rendszer az agressziót a médiától eltérően konceptualizálja és kezeli, ebből adódóan az oktatási rendszer a média irányában társadalom- és médiakritikai szerepet tölt be.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

2008 márciusát követően az országos médiumok egyre gyakrabban tájékoztattak iskolai agressziós esetekről. A hírek sokasodása hozzájárult ahhoz, hogy az iskolai agresszió a politikai, majd az oktatáspolitikai figyelem előterébe kerüljön. A folyamat velejárója volt, hogy az iskolai agressziós esetek hírére a médiumok gyakrabban jelentek meg az iskolákban. Kutatásunkban tizenkét eset alapján bemutattuk az országos médiumok és az oktatási intézmények kapcsolódásából adódó helyi kockázatokat: a személyiségi jogok védelmének nehézségét, az időnként érvényre jutó hírtorzításokat – különösen a bulvármédia jelenléte esetén –, a társadalmi törésvonalakat aktiváló hírközlések következményeit, vagy a tanulók hosszú távú érdekeit mellőző információgyűjtési módokat.

Az iskolák reakcióinak vizsgálata alapján három intézménytípust különítettünk el annak megfelelően, hogy az iskola milyen módokon viszonyult a hatósági vizsgálatot is kiváltó ügyek idején a médiatudósítókhoz, újságírókhoz. Az első típusba a preventív módon reagáló intézmények tartoztak, melyek nyitottan és tervszerűen kommunikálnak a médiával – szakszerűen megszervezett sajtótájékoztatót adnak információt a médiumoknak. A második típusba sorolt intézmények a médiafigyelemre passzív módon reagáltak. A nyilatkozatadáستól többnyire nem zárkóztak el, de akadt közöttük olyan, amelyik korábbi tapasztalatai alapján a bulvármédiának nem adott interjút vagy csak bizonyos feltételekkel tette azt. A harmadik típusba sorolt iskolák a rájuk irányuló médiafigyelemre teljes elzárkózással reagáltak. Igazgatóik véleménye szerint az iskola számára az a legjobb, ha kivárja azt a körülbelül egy hetet, ami alatt az ügyük hírértéke megszűnik.

Az iskolai agresszióra vonatkozó kutatásunk megkérdőjelezte azt az optimizmust, mely az informatikai eszközhasználati kompetenciák alapján felértékeli a fiatal generációkat. Az IKT⁹-eszközök terjedése kapcsán kialakított naiv jövőképek – például információs forradalom, globális falu – betöltötték szerepüket: legitimációs alapot biztosítottak és lendületet adtak a társadalmilag meglehetősen költséges IKT-fejlesztéseknek. Az utóbbi években azonban erősödött a társadalmi kockázatok figyelembevétele az IKT-használat vonatkozásában. Ma már az internetes bűnözés, a gyerekek online kiszolgáltatottsága és a közösségi hálózatok agressziót gerjesztő szerepe ugyanúgy a reflexió témái, mint az internetes rendszerek

9 IKT = információs és kommunikációs technológiák

előnyei. Az iskola újfajta problémák előtt áll. A közösségi médián zajló kommunikáció, ami előkészítője lehet az iskolai agresszióknak, nehezen tehető láthatóvá utólag az események megértése, vizsgálata során. A közösségi hálózaton megalapozott agressziós ügyek feltárása és megértése nehezebb, mint korábban, amikor az agresszív cselekvések helyi és időbeli egységessége segítette ezeket a folyamatokat.

IRODALOM

- LUHMANN, Niklas (1980): *Gesellschaftsstruktur und Semantik: Studien zur Wissenssoziologie d. modernen Gesellschaft*. Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- BOURDIEU, Pierre (2001): *Előadások a televízióról / Előadások a televízióról / Előadások a televízióról*. Budapest, Osiris.
- JOHNSON, Sarah Lindstrom, BURKE, Jessica G. ÉS GIELEN Andrea C. (2011): „Prioritizing the School Environment in School Violence Prevention Efforts.” *Journal of School Health*, 81(6): 331–340.
- LUHMANN, Niklas (2008): *A tömegmédiá valósága*. Budapest, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet: Gondolat.
- LUHMANN, Niklas (2009): *Szociális rendszerek: egy általános elmélet alapvonalai*. Budapest, Gondolat Kiadó: AKTI.
- NMHH (2012): *Bűncselekmények a hírműsorokban (2011)*. Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság.
- POKOL Béla (2002): *A jogrendszer elkülönülése és beolvadási veszélyei*. Luhmann Könyv. J. Bangó és A. Karácsony. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- VIENO, Alessio, GINI, Gianluca, SANTINELLO, Massimo, LENZI, Michela ÉS NATION, Maury (2011): „Violent behavior and unfairness in school: multilevel analysis of Italian schools.” *Journal of Community Psychology*, 39(5): 534–550.